

FODOR ISTVÁN

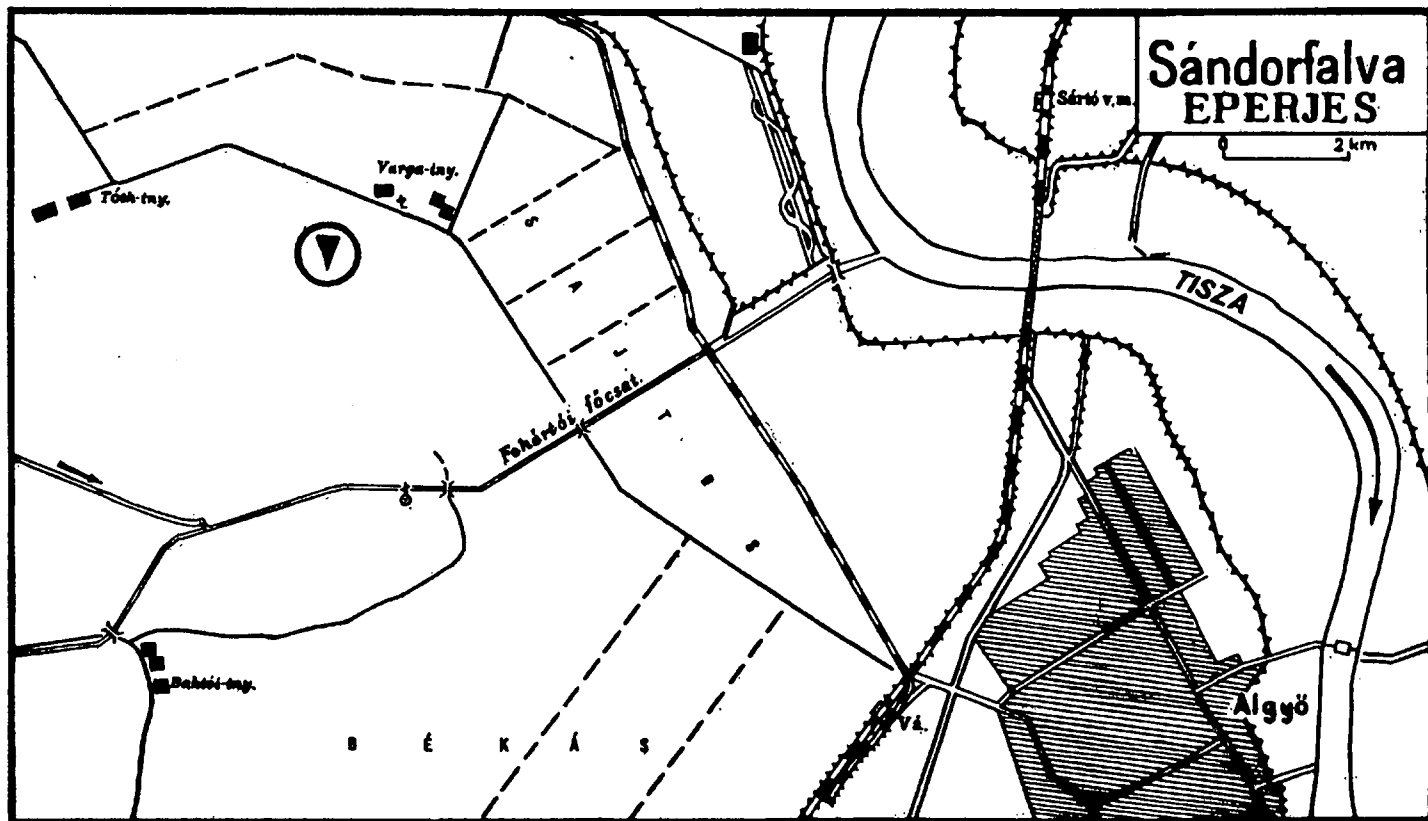
HONFOGLALÁSKORI TEMETŐ SÁNDORFALVÁN (Előzetes közlemény)

Sándorfalva Eperjes nevű határ részén (1. kép) a Szegedi Állami Gazdaság 1980-ban új halastó építésébe kezdett. A földmunkák során ez év októberében szkíta kori sírokra és szarmata településmaradványokra bukkantak. November 10. és december 2. között a Szegedi Móra Ferenc Múzeum költségén Galántha Márta (JATE Ókortörténeti és Régészeti Tanszék) vezetésével végzett leletmentő ásatást, melynek során a szkíta temető délnyugati részén több honfoglaláskori sír is előkerült. A következő évben a leletmentő feltárás március 16-tól április 11-ig a sorok írójának, majd az év nyarán ismét Galántha Márta vezetésével folyt.¹ A két ásatási időnyben összesen 105 honfoglaláskori sírt tártunk fel,² s e munkálatokkal — mivel a lelőhelyünk tágabb körzetét is megkutattuk — a temető teljesen feltártnak tekinthető. Mivel a teljes feldolgozásra a közeljövőben aligha kerül sor, úgy vélem, az alábbi rövid előzetes beszámoló is hasznos lehet a honfoglaláskorral foglalkozó szakemberek számára.

A temető a környezetből mintegy 50 cm-rel kiemelkedő enyhe magaslaton, közel 3000 m² területen (kb. 75×40 m-es ÉK-DNy-i irányú sávban) helyezkedik el. (2. kép.) A sírok nagyjából É-ÉK-D-DNy-i irányú sorokba rendeződnek, mintegy 5—7 sor vehető ki. A sorok déli szárnyán, tehát a laponyag déli lejtőjén a sírok sűrűbben helyezkednek el, az északi oldalon a számuk jóval kevesebb. A temető délnyugati részén feltűnően sok a gyermeksír (43, 45—49, 51). A mellékletek sironkénti számbavétele nélkül is megállapítható, hogy a mellékletekben gazdag sírok a hosszú sorok középső részén, tehát a lapos dombhát legmagasabb része környékén gyakoribbak. A temető-térkép alapján az sem lehetetlen, hogy e sűrűbben betelepített déli temetőrész az elemzés során majd elkülöníthető lesz az északi résztől.

¹ A feltárás eredményeiről két előadásomban számoltam be: Szegeden a Móra Ferenc Múzeum tudományos ülésszakán 1981. október 12-én, és Budapesten, a Régészeti Társulat 1982. április 28-i ülésén. Szegedi előadásom vázlata megjelent: A sándorfalva-eperjesi honfoglaláskori temető. Múzeumi kutatások Csongrád megyében 1981. Szerk. Juhász A. (Szeged 1982) 47—50. — A temető feltárásán Galántha Márta munkatársamon kívül részt vett Simon Katalin, Vályi Katalin, Koós Judit, Horváth Ferenc, Bánkuti Anikó (MFM), Stanczik Ilona, Szathmári Ildikó (MNM), Rózsa Gábor mérnök, Király József grafikus, valamint Béres Mária, Gaál Éva, Tari Edit, Dósa Rozália, Lőrinczy Gábor, Szatmári Imre, Révész László, Kriveczky Béla, Pécsváradi Antal (JATE), Kisfaludy Júlia, Bóna Judith, Pásztor Adrienne, Iklódi András, Somogyi László (ELTE) egyetemi hallgatók, akiknek ez úton is köszönöm nehéz körülmények között végzett lelkiismeretes munkájukat, Galántha Mártának pedig az általa feltárt sírok közlésre való átgondolását.

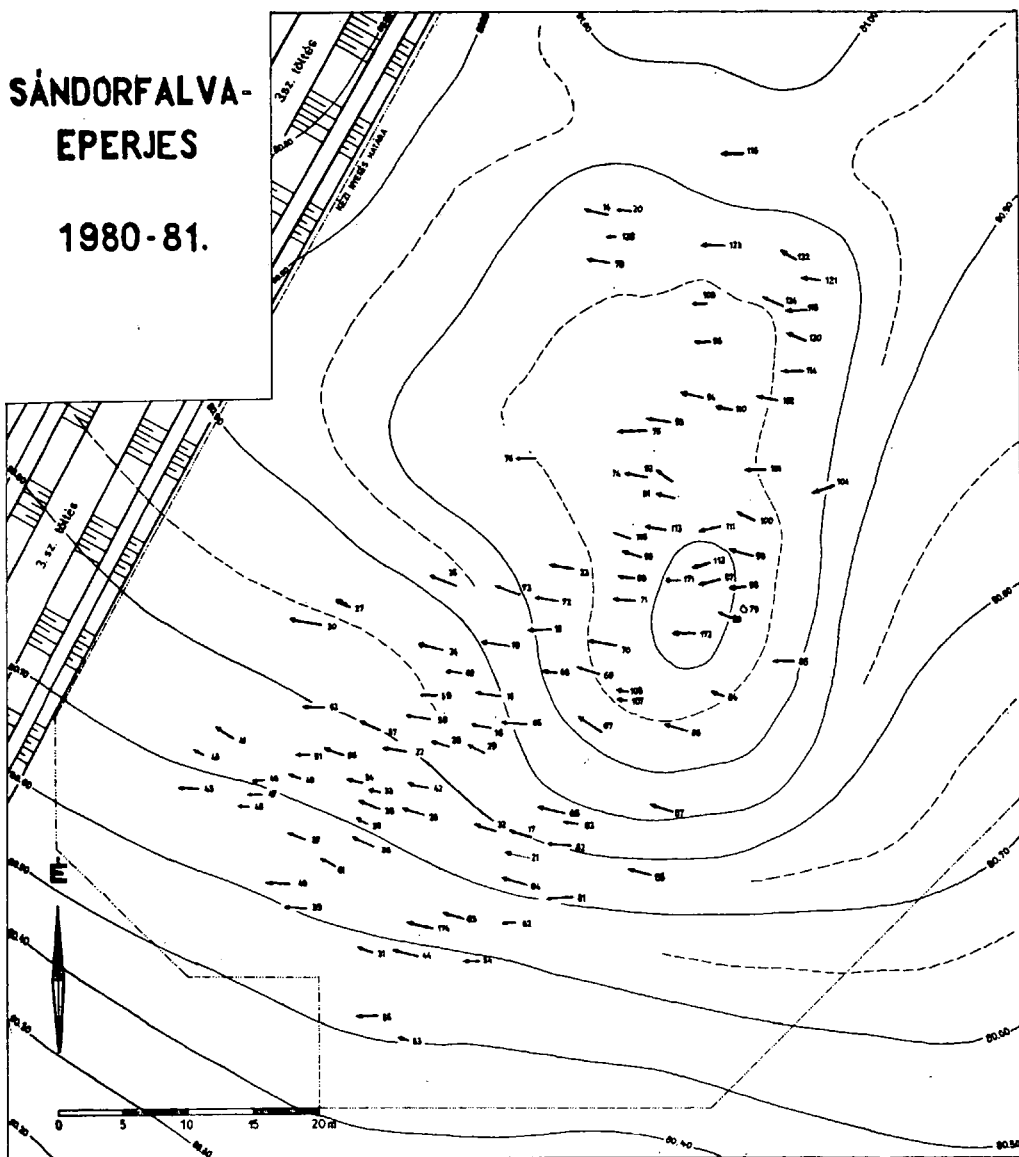
² Néhány esetben, elsősorban amikor a munkagép jelentős mértékben feldúlt valamely melléklet nélküli sírt, annak korát nem tudtuk teljes bizonyossággal megállapítani. Így elképzelhető, hogy az embertani vizsgálatok után a sírszám némileg — de semmiképp nem jelentősen — módosulni fog majd.

1. kép Sándorfalva—Eperjes, lelőhely
Abb. 1 Sándorfalva—Eperjes, Fundort

**SÁNDORFALVA-
EPERJES**

1980-81.

2. kép Sándorfalva—Eperjes, temetőtérkép
Abb. 2 Sándorfalva—Eperjes, Plan des Gräberfeldes

A sírok nagy többségét a humuszalatti agyagos földbe ásták.³ Tekintettel arra, hogy a humuszt vagy teljesen vagy nagyrészt a földgyaluk már a temető előkerülése előtt lehordták, sírmélységet nem tudtunk mérni. Hozzávetőleges becslésünk alapján azonban úgy véljük, az itteni sírok mélysége megfelelt az átlagosnak, 50—100 cm között váltakozott. A gyermeksírok magasabban voltak, ezért valószínű, hogy a domb tetején lévők közül (itt ugyanis kevés gyermeksír került elő) néhány a szántásnak vagy a földgyalunak esett áldozatul.

A temetkezési szokások tekintetében viszonylag kevés eltérést tapasztaltunk a többi X. századi temetőktől. Temetőárok nyomát nem leltük, a sírok tömbjén kívüli temetkezést nem figyeltünk meg. Csupán a 116. női sír van mintegy 5 m-rel északabbra a szélső síroktól, ebben azonban nem észleltünk rendellenes temetkezési szokásokat.⁴ A tájolás is meglehetősen egységes, nyugati vagy attól kissé eltérő.

A sírgödörök négyzethez közeli, lekerített sarkúak, ajluk legtöbbször nagyjából vízszintes, nem ritka azonban, hogy a fej alatt a gödör alját magasabbra hagyták, s ezzel a halott fejét mintegy feltámasztották (63, 82, 100. sír). A 100. sír alja lábtól a nyakig egyenletesen mélyül, a fejét pedig lépcsőszerű 15 cm magas földpadka támasztja. (3. kép, 3) A 82. sír alját pedig teknőszerűen vajták ki a tetem alatt.⁵ (3. kép 2)

Az általános aknasírok mellett tizenegy sírban figyeltük meg a padka és padmaly nyomát. Nyolc esetben (19, 22, 38, 64, 90, 97, 111. sír) a padka és a kis padmaly együtt fordult elő. (3. kép 4), három sírnál (23, 31, 78) csak padkát észleltünk. Padmaly gyanítható továbbá azokban a sírokban is ahol a váz a széles sírgödör egyik falánál fekszik, mint a 81. (4. kép 1), 91. sírok esetében. A megfigyelt padkás és padmalyos sírok a temetkezések közel 10%-át teszik ki, jöllehet ezek a sírformák meglehetősen ritkák honfoglaláskori temetőinkben.⁶ Ehhez hozzá kell még tennem, hogy az ilyen sírok száma nagyobb lehetett, hiszen jónéhány esetben a földgyalu nyomán nem figyelhettük meg a sírgödör falának alakját.

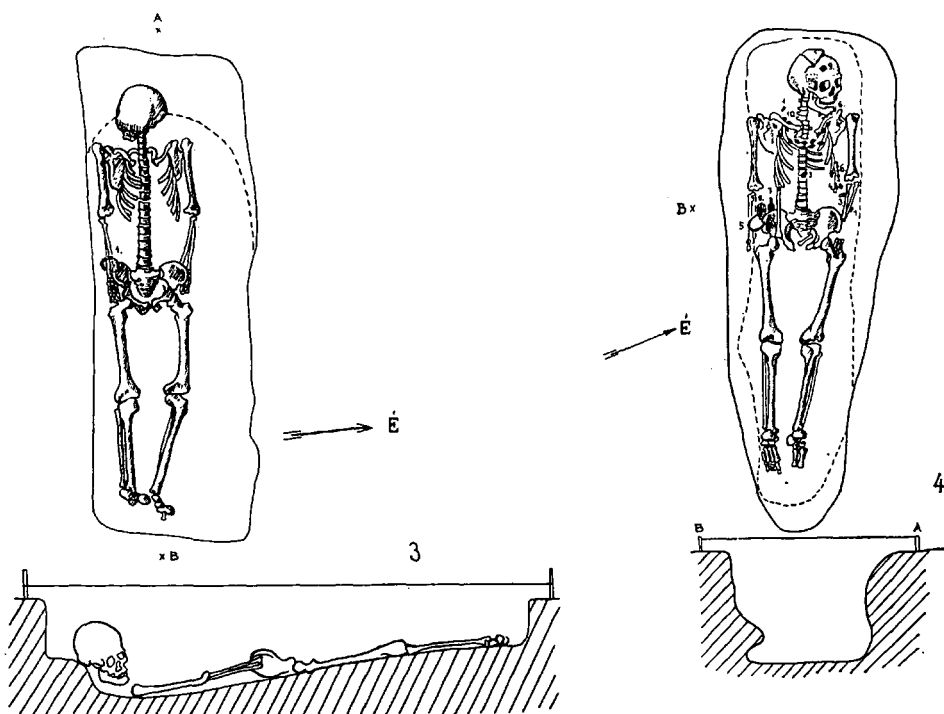
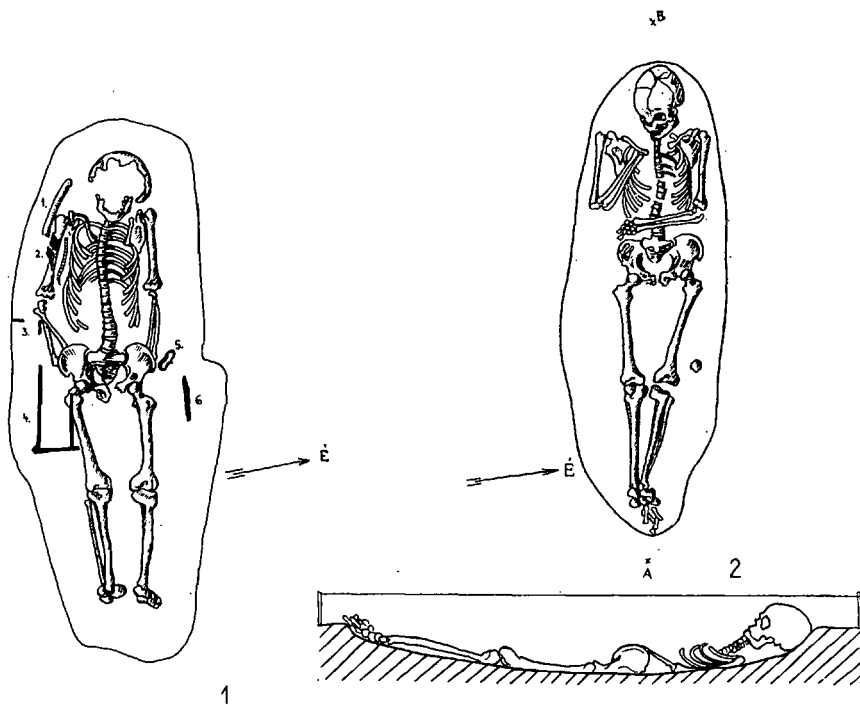
A sírokban a vázakat nyújtott testhelyzetben, a test mellé, vagy — főleg a női sírok esetében — a medencére, hasra, igen ritkán a mellre tett kezekkel figyelhettük meg. Csupán 25. és 60. sír mondható némileg rendellenesnek, ahol a váz közel átlós irányban feküdt a sírgödörben. Szintén különleges helyzetűnek ítéltető a 57. sír is, ahol az elhunyt medencéjét kissé oldalra fordítva a sírgödör falához szorították. (4. kép. 2) Ennek oka az volt, hogy a medence bal oldalához helyezték a sír aljára a nyeret

³ Temetőnk tehát — mivel az alább elmondandók miatt tisztán köznépinek semmiképp nem tartható — nem támogatja Bálint Csanád azon feltevését, amely szerint rangosabb (a Hampel szerinti A-csoportba tartozó) honfoglaláskori temetőink „...főként a homokos steppe területeken fordulnak elő...” Vö. BÁLINT Cs.: Természeti földrajzi tényezők a honfoglaló magyarok megtelepedésében. *Ethn* 91 (1980) 48. Az elgondolást más szempontból bírálta *Kürti Béla*: Szeged története, I. Szerk. *Kristó Gy.* (Szeged 1983) 238—239.

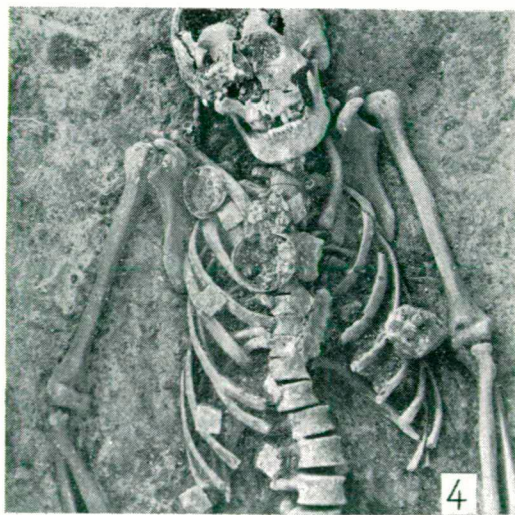
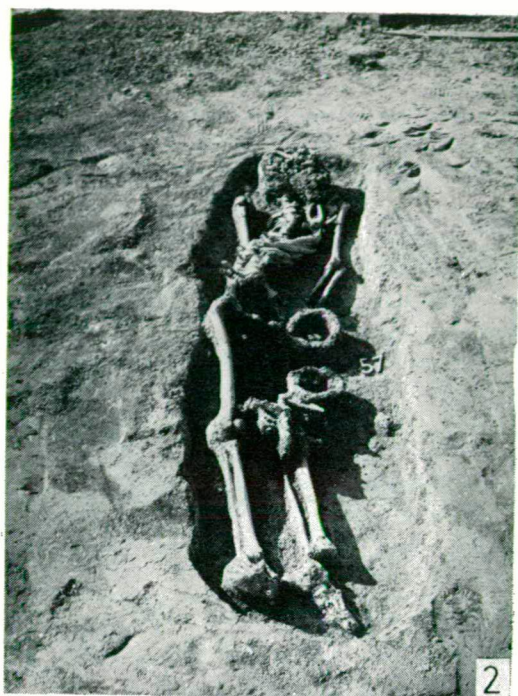
⁴ Tiszafüreden mintegy 30 méterrel északabbra temették a közösségi nyugalóhelytől a hitük szerint ártó, gonosz lelkű elhunytakat: FODOR I.: Die große Wanderung der Ungarn vom Ural nach Pannonien. (Bp. 1982) 322—323, LVII. t. A rendellenes temetkezésekről ld. SZABÓ J. Gy.: Árpád-kori telep és temető Sarud határában, III. *EgriMÉ* 14 (1976) 35—89.

⁵ Ásatási tapasztalataimból ítélve e jelenség jóval gyakoribb, mint a rögzített megfigyelések száma. Vö. TETTAMANTI S.: Temetkezési szokások a X—XI. században a Kárpát-medencében. *StCom* 3 (1975) 90. Sajnos, ma még eléggé ritkák az olyan szemléletes metszetrajzok, mint pl. *Bakay Kornél* közleményeiben: Neue Angaben zur Geschichte des Komitates Békés in der Landnahmezeit. *MittArchInst* 3 (1972) 35—38. t.; *Ua.*: Honfoglalás- és államalapításkori temetők az Ipoly mentén. *StCom* 6 (1978) 90.

⁶ Vö. TETTAMANTI S.: i. m. 90. Nem tudok egyezni a szerző azon vélekedésével, hogy az ilyen formájú X. századi sírok avar hagyományt tükröznének, hiszen a sírformák Kelet-Európában is szélbetele ismertek voltak a magyarság ottani tartózkodásának idején, többek között a velük oly szoros kapcsolatban lévő bolgár-törököknél is. Vö. FODOR I.: Bolgár-török jövevényszavaink és a régészet. *Magyar őstörténeti tanulmányok.* (Bp. 1977) 82—102, további irodalommal.

3. kép Sándorfalva—Eperjes. 1. 114. sír, 2. 82. sír, 3. 100. sír, 4. 64. sír
Abb. 3. Sándorfalva—Eperjes. 1. Grab 114, 2. Grab 82, 3. Grab 100, 4. Grab 64.

4. kép Sándorfalva—Eperjes, 1. 81. sír, 2. 57. sír, 3. 19. sír, 4. 16. sír (1:1)
 Abb. 4 Sándorfalva—Eperjes, 1. Grab 81, 2. Grab 57, 3. Grab 19, 4. Grab 16. (1:1)

(amelynek csak egy díszítő csontlemeze maradt meg) a kengyelekkel, zablával együtt. (Ugyanitt a szemközti sírfalánál hosszában helyezték el az íjat.) Koporsó biztos nyomait egyetlen esetben sem figyelhettük meg. Csupán a 64. sír vázánál a medence jobb oldala közelében észleltünk egy tenyérnyi fanyomot, nem lehetetlen tehát, hogy a sír aljára deszkát tettek s erre helyezték az elhunytat. (A padmaly miatt itt koporsóra nem gyanakodhattunk.)

A leletanyag az ún. X. századi középrétegbe sorolja a temetkezőhely egykori lakóit.

A férfisírok egyedüli fegyvermelléklete az íj és a nyíl volt. A nyíltartó tegez nyomait hét sírban figyelhettük meg (18, 23, 44, 58, 99, 101, 114) több-kevesebb hitelességgel. (A test mellé, vagy a láb mellé helyezték, benne 1—5 nyílvevesszővel. A rendkívül rossz állapotú 44. sírból származó tegeznél nem találtunk nyílcsücsöt.) Nyílcsücs 11 sírból került elő, a fentieken kívül a 28, 65, 72, 93, 120. sírból. Számuk itt 1—3 között ingadozik, alakjuk a szokásos rombusz forma, a 65. sír 3 nyílcsücsa közül az egyik ún. fecskefarkú. A tegezek mind, a nyílcsücsök egy kivételével szintén mind férfi sírból származnak. A kivétel a 93. számú gazdagon felékszerezett női sír, ahol a nyílcsücs a bal oldali bordákon, csüccsal a láb felé fekszik.

A tegezek közül a 114. sír tegezt mutatjuk be. (3. kép 1). (1. íjcsont; 3—4: tegezvasalás; 5: csíholó 6: vaskés; 7: tegezszáj csont díze.) A tegez száját pontkörös díszű csontlemez díszítette (5. kép 2), s előkerült a tegezszáj csontfedelének töredéke (5. kép 4), valamint egy ismeretlen funkciójú irdalt csontlemez szórványként (5. kép 3) amely nem kizárt, hogy az íjhoz tartozhatott.⁷

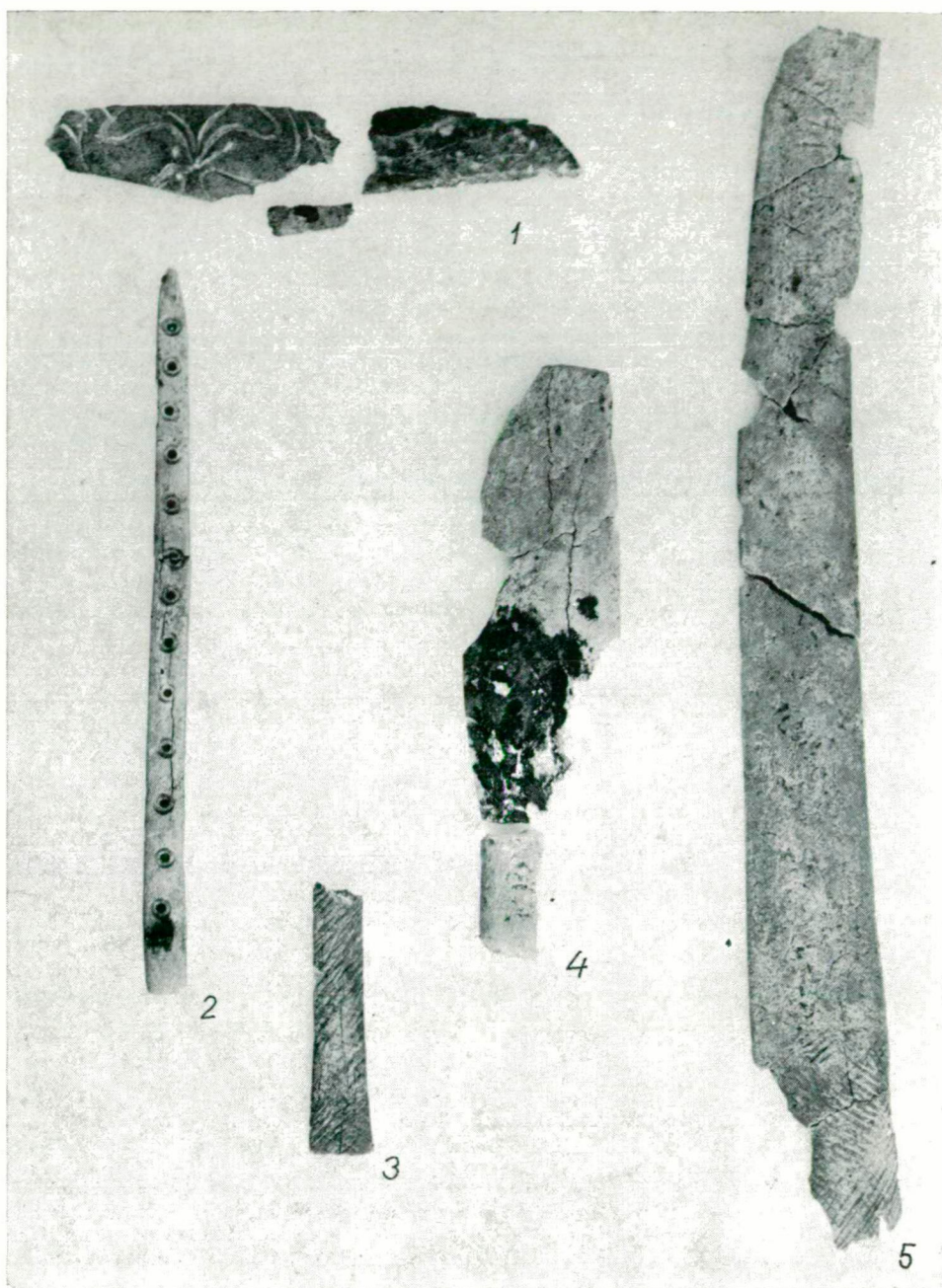
Íjat három sírban figyelhettünk meg: az említett 114.-ben, ahol a jobb vállnál került elő az egyik íjvégcson (5. kép 5), amely alul irdalt, töredékes. Az íjat bizonyára a tegez mellé helyezhették. Feltehető, hogy már rongált íjat helyeztek az elhunyt mellé, az kevésbé hihető, hogy csupán az egyik íjkarra helyeztek volna egy merevítő csontlemezt. Az sem kizárt, hogy az íj többi része a földgyalunak esett áldozatul. Az 57. sírban a nyereg mellett csupán egy íjközépcson került elő, lehet, hogy itt is rongált íj került a sírba, de az is igen hihető, hogy az íjkarokat nem borították eredetileg csontlemezek. A 23. sírban az egyik középső csontlemez került elő a sírfal és a jobb alkar között, az íjat tehát az elhunyt jobb oldalához, azzal párhuzamosan helyezték a sírba. Az előbbiekhöz hasonlóan ezen az íjon is egyetlen csontlemez volt csupán.⁸

Nyerget egy sírban leltünk, az említett 57. számúban, ahová a körte alakú kengyelpárral és csikózablával együtt a medence bal oldalára tették. A kápát eredetileg palmettás csontlemezek díszítették, amelyek egy töredékét leltük meg. (5. kép. 1.) Úgy vélem, bizonyára régi, talán már sérült nyerget tehettek a sírba, amelynek díszítése is vagy megrongálódhatott, vagy pedig az ép csontlemezeket levették róla.

Jelképes lovastemetkezést két sírban találtunk, a már említett 57. számúban (nyereg, kengyelpár, csikózabla) és a 23. sírban, ahol a bal combcsonton feküdt a kengyelpár és a csikózabla, a jobb combcsont mellett pedig a hevedercsat. (Nem találtuk ugyan

⁷ A közlemény jellegéből adódóan nem tartom feladatommak a párhuzamok és a szakirodalom hosszas felsorolását, e tegez szájának csont díszítéséhez csupán a Szarvas-Tessedik utcai 2. sír hasonló, még közöletlen darabját említem az ásató Dienes István baráti szivességéből. Honfoglaláskori tegezeink újfajta rekonstrukciójáról ld. Révész László kitűnő dolgozatát e kötetben, továbbá: *Ua.*: Angaben zur Beschaffenheit der Pfeilköcher zur Zeit der Landnahme. In: II. Internationale Archäologische Studentenkonferenz, Pécs 1982. Hrsg. J. Tamási, G. Vékony. (Bp. 1983) 148—163.

⁸ E kérdésről részletesebben ld. FODOR I.: Honfoglaláskori sír Doroszlón. *ComArchHung* 1981, 149—157. E dolgozatomban csatlakoztam László Gyula korábbi feltevéséhez, amely szerint minden olyan sírban lehetett csontlemezek nélküli íj, ahol tegezt találtak: LÁSZLÓ Gy.: A kenézli honfoglaláskori íjtegez. *FolArch* 7 (1955) 119. Legutóbb ugyan *Kürti Béla* elvetette ezt a feltevést (i. m. 267, 179. j.), magam — indokait nem ismerve — továbbra sem tartom azt megalapozatlannak.

5. kép Sándorfalva—Eperjes, 1. 57. sír, 2—5. 114. sír. (1:1)
 Abb. 5 Sándorfalva—Eperjes, 1. Grab 57, 2—5. Grab 114. (1:1)

nyomat, de itt is feltehető, hogy a nyeret is a sírba tették — az elhunyt lába fölé — de nem lévén fémveretekkel vagy csontlemezekkel díszítve, az nyomtalanul elenyészett.)

A női sírokban az ékítmények és a ruhadíszek meglehetősen sok válfaját leltük meg. A fej ékszereinek legegyszerűbb fajtái az ezüst és bronz sima hajkarikák voltak, amelyek 12 sírban fordultak elő (egy alkalommal bizonyosan férfi sírban.). Díszes fülbevalót három sírban találtunk. A 16. sír töredékes fülbevalópárja a gömbsorcsüngős fülbevalók öntött változata ezüsből, a „gyöngyök” mélyedéseiben aranyozással.⁹ (6. kép. 1.) A 64. sír szintén öntött ezüst gömbsorcsüngős fülbevalópárjának felső része — csak töredékeiben megmaradt — bronzhuzalokból készült.

A nyak díszéül szolgáló pasztagyöngyöket csak igen kevés sírban figyelhattunk meg. Egy sírban, a 91.-ben került elő vékony, sodrott, a végén összekapcsolt nyakperec.¹⁰ Az ing nyaki részét több sírban rombusz alakú aranyozott ezüst veretek díszítették, hátoldalukon a felvarrásra szolgáló két füllel, amilyenek a 85. sír ingnyakdíszei. (7. kép. 1—5). Ezek egykori viseleti módja is megfigyelhető volt. A 64. sírban két párhuzamos sorban díszítették az ingnyak szegélyét,¹¹ míg a 19. sírban a mellén egymást keresztező két sorban figyelhattuk meg e vereteket. (2. kép. 3.). Nyilvánvaló, hogy ez utóbbi esetben nem az ingnyak szegélyének díszéül szolgáltak; hanem elől nyitható ruha szegélyére varrták fel a nyaktól az övig.

A 15. sírban az ingnyakat aranyozott ezüst kettőscsüngők díszítették.¹² (8. kép. 1—6,8), amelyek egyikére az egykori ruházatból textildarab tapadt.¹³ (8. kép. 7).

Különösen gazdag öltözékben temették a 93. sír női halottját. A zárt ingnyakat körben aranyozott ezüst rozettás kerek veretek díszítették, hátlapjukon a felerősítést egy nitszőg szolgálta.¹⁴ (9. kép. 2—20.) A bal vállnál 2 db (két-két félből álló) cseppalakú gombot (pontosabban csüngődísz) leltünk¹⁵ (9. kép. 21—22), a felső ruha szegé-

⁹ Legközelebbi párhuzamát Szeged-Bojárhalomról ismerjük: LÁSZLÓ Gy.: A honfoglaló magyar nép élete. (Bp. 1944) X. t. 1—2.

¹⁰ Típusát ld. J. GIESLER: Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo-Kultur. Praehistorische Zeitschrift 56 (1981) Taf. 1/a.

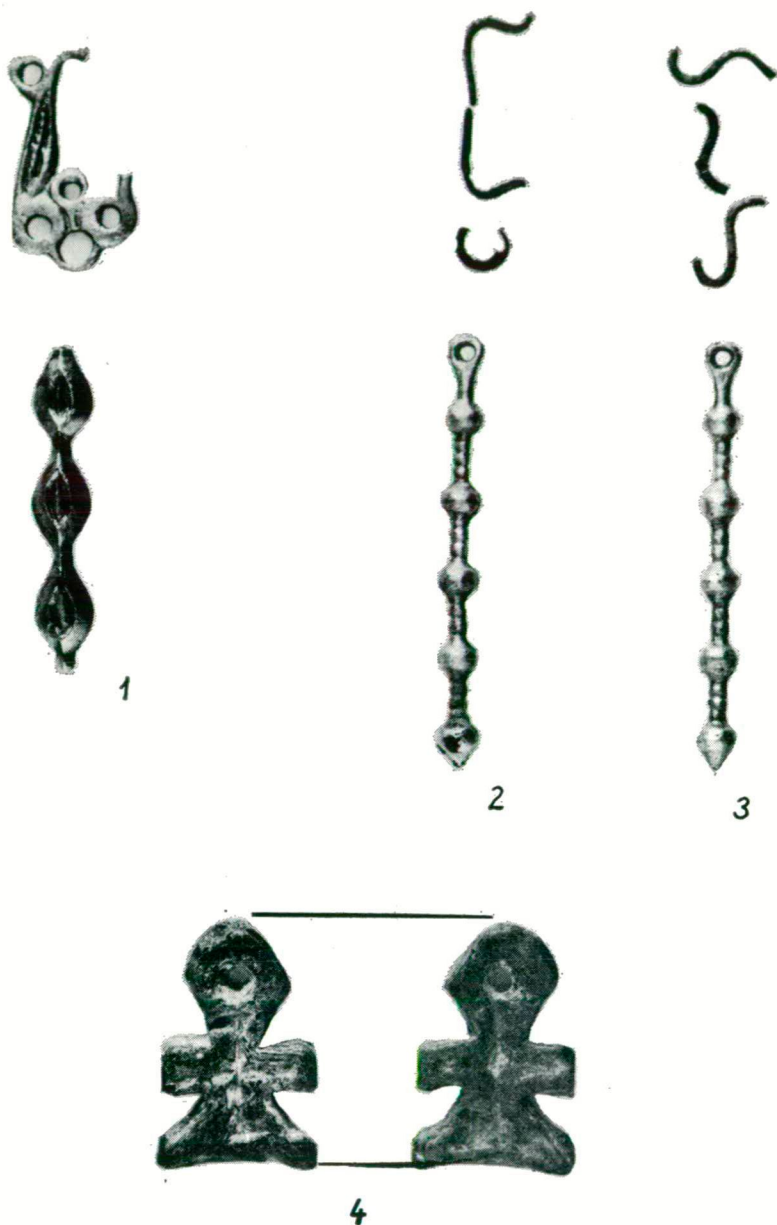
¹¹ Jól megfigyelt viseletbéli párhuzamait ld. Orosházáról, Algyőről és Madarásról: DIENES I.: A honfoglaló magyarok. Orosháza története és néprajza. Szerk. Nagy Gy. (Orosháza 1965) 147—149.; KÜRTI B.: i. m. 37/a. kép.; KÖHEGYI M.: Das landnahmezeitliche Gräberfeld von Madaras. Acta ArchHung 32 (1980) 212—213.

¹² Erről az ékszerfajtáról újabban: Ž. DEMO: Bjelobrdski privjesci u Jugoslaviji. Podravski Zbornik '83. (Koprivnica 1983) 271—301.

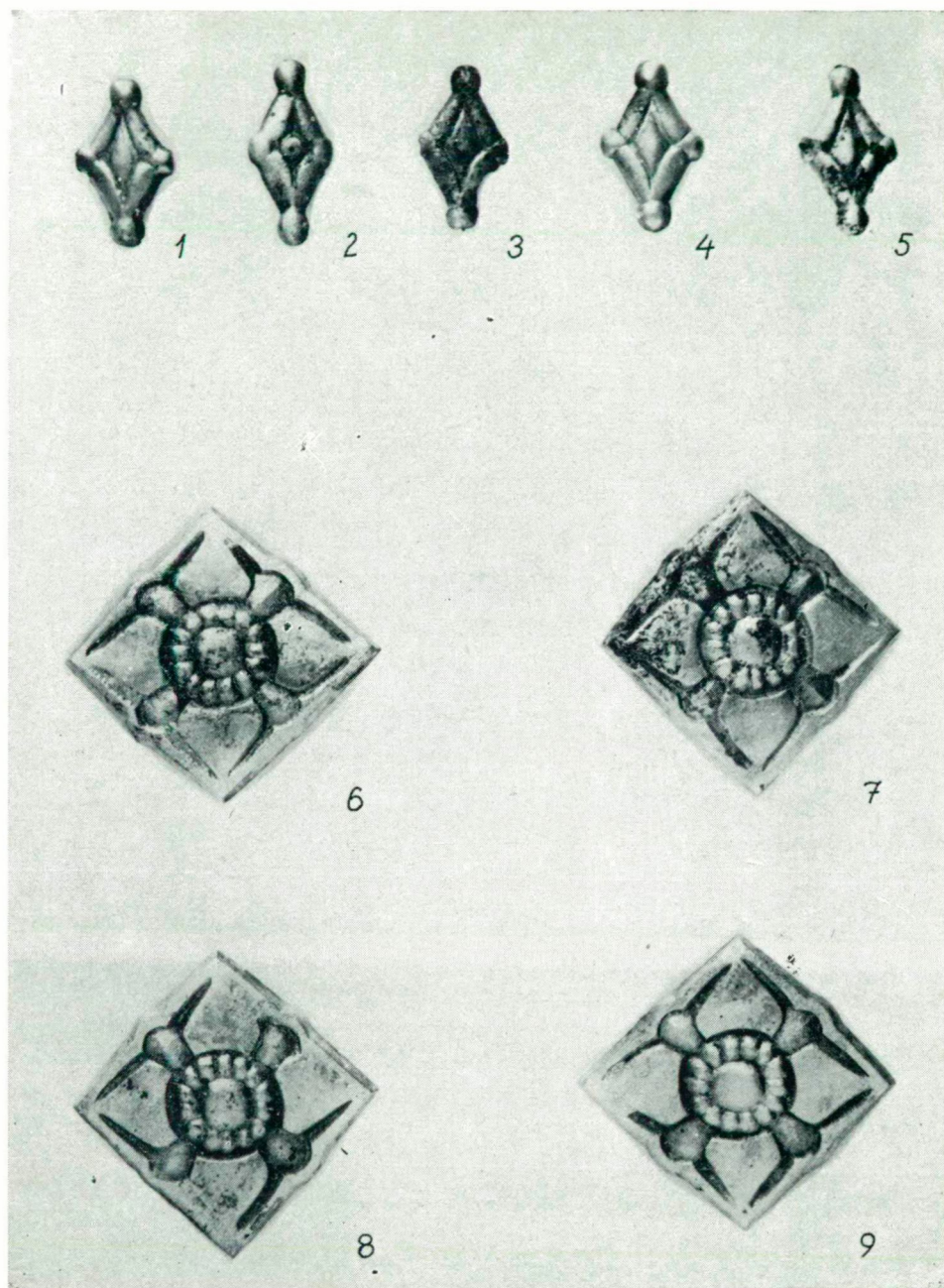
¹³ E veretek textilre való felerősítésének módjáról: KÜRTI B.: Honfoglaláskori magyar temető Szeged-Algyőn. (Előzetes beszámoló.) MFMÉ 1978—79/1, 334.

¹⁴ Párhuzamait ld. pl. Pozsonyvezekényről és Algyőről: SZŐKE B.: Honfoglaláskori magyar sírok Pozsonyvezekényben. Új Magyar Museum 5 (Kassa 1944) II. t. 1—6.; KÜRTI B.: Honfoglaláskori... I. t. 4.; Ua.: Szeged tört. I, 39. kép.

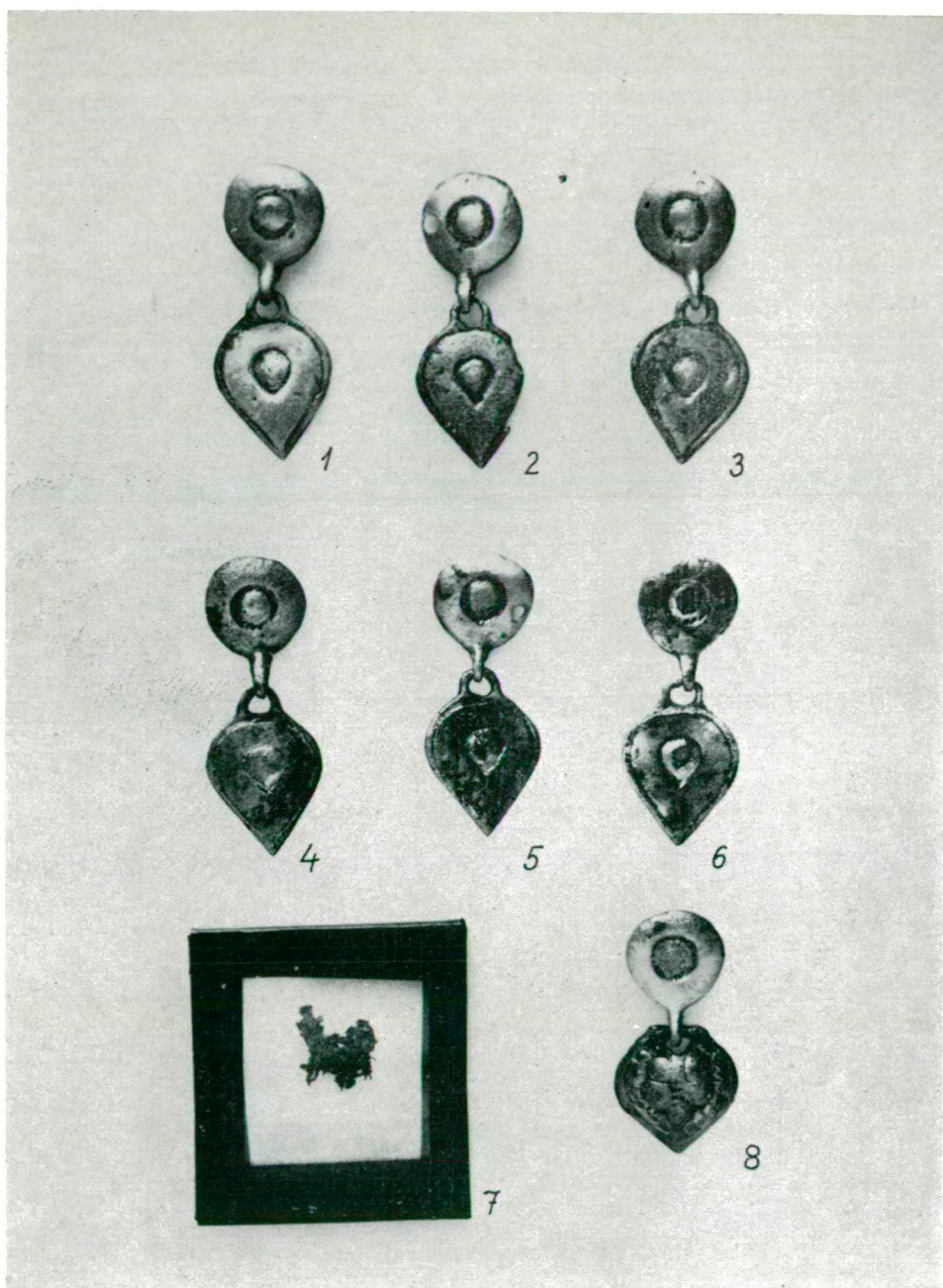
¹⁵ Nem egészen pontos megfelelői a bezdédi öntött és a dunaújvárosi két részből álló csüngőpár: JÓSA A.: A bezdédi honfoglaláskori temető. ArchÉrt 16 (1896) 401, B 2—3. kép.; BÓNA I.: Honfoglaláskori magyar sír Dunaújvárosban. ArchÉrt 98 (1971) 170—171, 1. kép 8—9. — Bóna István feltevése szerint a dunaújvárosi csüngőpár „...a gazdagabb honfoglaló asszonyok hajfonatdíszítő korongjait helyettesíti.” (Uo. 172.) Magam inkább úgy vélem, hogy a nyakban, függőként viselték. Közelebbi-távolabbi keleti párhuzamai nem csupán az Altáj-vidéki Kudirgéből ismertek ebben a korban, hanem — ha nem nagy számban is — az Irtyis-vidéktől a Káma völgyén és Baskirián át Sarkelig és Novgorodtól Transzkaukáziaig. Vö. V. A. MOGILNYIKOV: Kultura plemjon lesznogo Priirtsija IX—nacsala XIII vv. Ucsonije zapiszki Permszkoگو universziteta 191 (1968) 282—283, 6. kép 6—7, 9.; V. A. OBORIN: Mogilnyik Teljacsij Brod VIII—XII vv. Voproszi arheologii Urala 12 (Szverdlovszk 1973) 127, 3. kép 14.; M. H. SZADIKOVA: Novie pamjatniki zseleznogo veka Baskirii. Arheologija i etnografija Baskirii, I. (Ufa 1962) 131, IV. t. 1—2.; N. A. MAZSITOV: Juzsnij Ural v VII—XIV vv. (Moszkva 1977) 199, I. t. 348.; M. I. ARTAMONOV: Sarkel — Belaja Vezsa. MIA, 62. (Moszkva — Leningrád 1958) 44, 30. kép. (E dolgozatokban további párhuzamokkal.) A viselet módját illetően azonban a közölt keleti párhuzamok sem igazítanak bennünket útba.

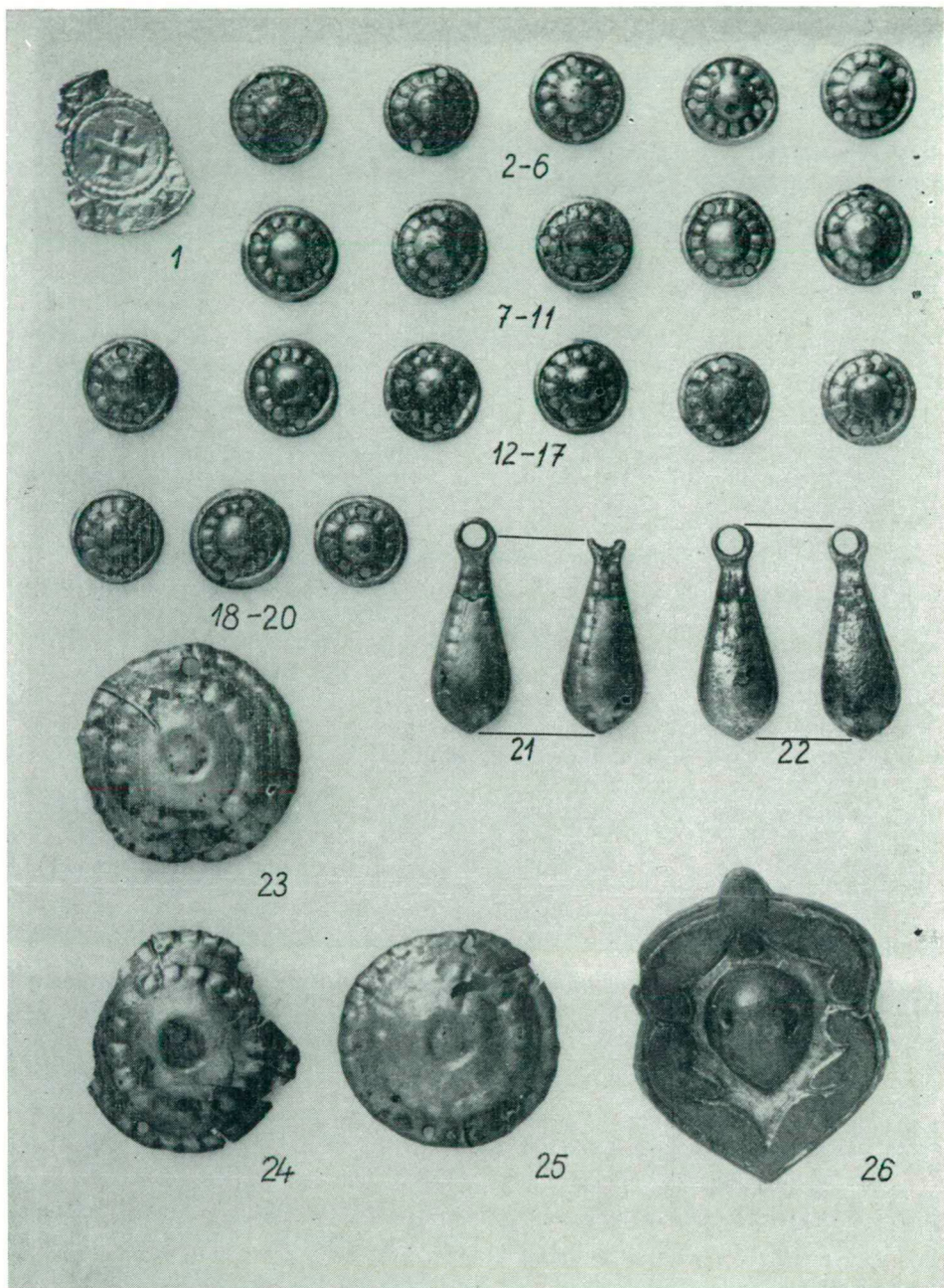
6. kép Sándorfalva—Eperjes, 1. 16. sír, 2—3. 64. sír, 4. 14. sír (1:1)
 Abb. 6 Sándorfalva—Eperjes, 1 Grab 16, 2—3. Grab 64, 4. Grab 14. (1:1)

7. kép Sándorfalva—Eperjes, 85. sír (1:1)
 Abb. 7 Sándorfalva—Eperjes, Grab 85. (1:1)

8. kép Sándorfalva—Eperjes, 15. sír (1:1)
Abb. 8 Sándorfalva—Eperjes, Grab 15. (1:1)

9. kép Sándorfalva—Eperjes, 1. 92. sír, 2—26. 93. sír (1:1)
 Abb. 9 Sándorfalva—Eperjes, 1. Grab 92, 2—26. Grab 93. (1:1)

lyét a mellől az övig nagyobb vékony préselt ezüst rozettás veretek díszítették, amelyeket a permükön levő lyukaknál varrtak fel.¹⁶ (9. kép, 23—25.) Ezek sorába illeszkedve az öv táján öntött palmettadíszes aranyozott ezüst csüngős lószerszámveret feküdt, amelynek felerősítését a hátlapon levő 5 szegecs szolgálta. (9. kép, 26.) Nyilvánvaló, hogy a lószerszámveretet másodlagosan használták fel a női ruha díszítésére.¹⁷ A sírban tett megfigyeléseink alapján kétségtelennek látszik, hogy a díszes ruhát nem adták rá a halottra, hanem ráterítették. (Az elhunyt nem egészen szokványos túlvilági útrabocsátását igazolja a bordáin lelt nyílcsúcs is.)

A 85. sír női kaftánját aranyozott ezüst rombusz alakú öntött, középpüthet rozettával a csücsök felé pedig négy levélmintával díszített veretek ékesítették, amelyek felvarrására a hátoldalon két fül szolgált. (7. kép, 6—9.) E vereteknek a felsőruha kivágása mentén két sorban való elhelyezkedése jól látható a 16. sírban, ahol a veretek eredeti helyzetükben megőrződtek. (9. kép, 4.) Ugyanitt a fentebb bemutatott korong alakú rozettás veretek az öv díszéül szolgáltak, s a halotti ruházat megbontását igazolja a mellén található két pántkarperec. Üreges vagy tömör gombok 13 sírban fordultak elő, melyek közül a 64. sírből származókat mutatjuk be. (10. kép, 3—8.)

Tíz sírban került elő gyűrű: bronzhuzalból, pántból vagy fonott. Itt a 114. sírből származó dudoros gyűrűt (10. kép, 1.), valamint a 70.-ből származó fejegyűrűt mutatjuk be, amelyen szétterjesztett szárnyú madár ábrázolása látható.¹⁸ (10. kép, 2.) Nyolc sírban leltünk pánt-, huzal- vagy fonott karperecet. Ez utóbbiak közül a 100. sírből származót két szál bronzhuzalból sodorták, vége kapcsos megoldású. (10. kép, 9.)

A temető egyéb leletei közül feltűnő a kések nagy száma (14 db), amelyek férfi és női sírban egyaránt előfordultak, valamint a hat sírban talált szokványos típusú csiholó.

Edénymelléklet egyetlen esetben, a 123. női sírban fordult elő, ahol a szürke, hiányzó peremű bögrét az elhunyt jobb bokája mellé helyezték. Az edény palástjának felső részét egyenes vonalak díszítik. (11. kép.)

Tojást a 112. számú gyermeksírből találtunk, a bordákon, a bal könyök közelében.

A 41. sírban a mell tájékán római kori bronz fibula feküdt, nyilvánvaló másodlagos felhasználásban.

Az ezüstszeles halotti szemfedő nyomát két váz koponyáján figyelhettük meg (16,18).

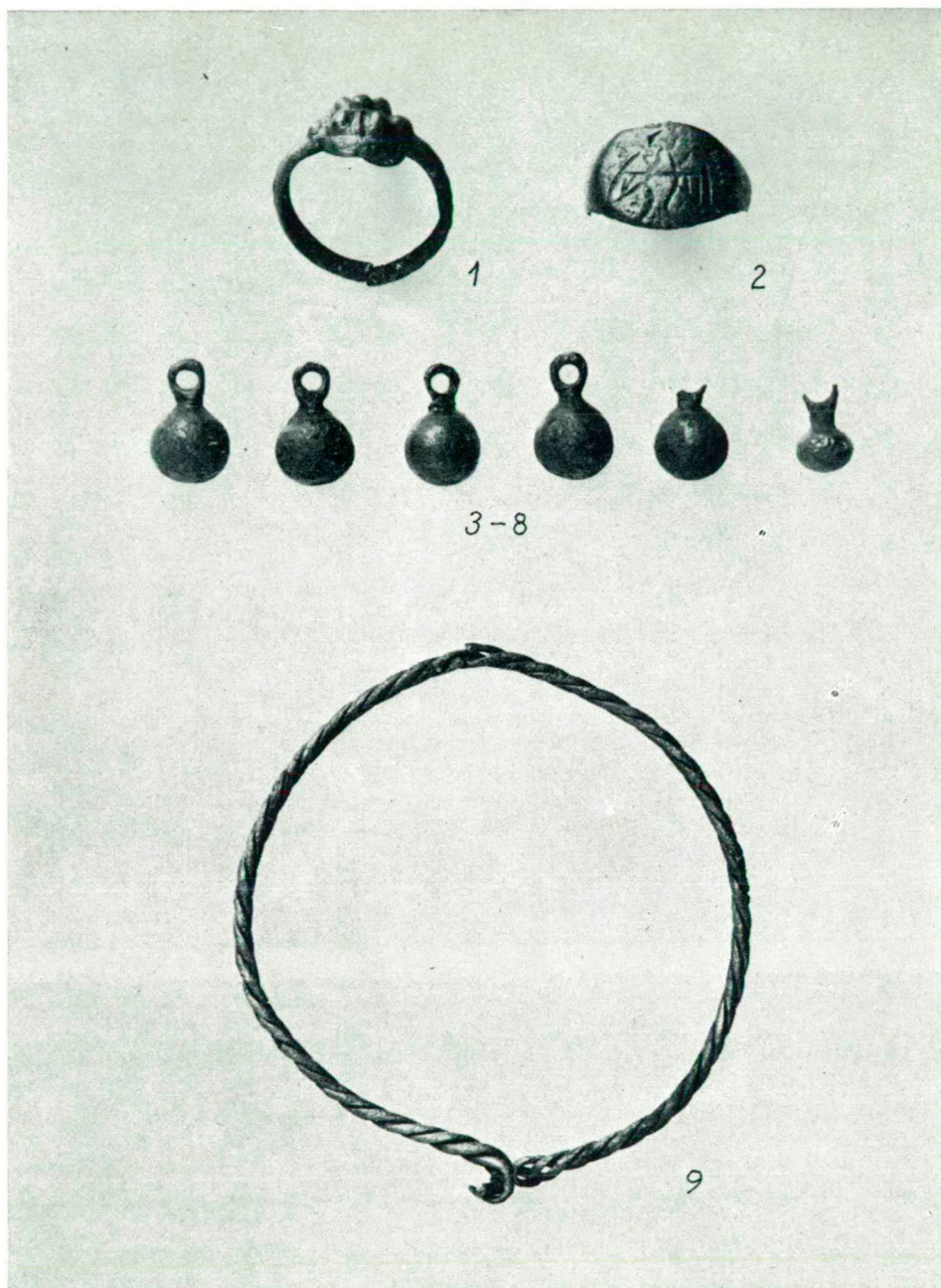
Honfoglalóink hagyatékában eddig tudomásom szerint pontos párhuzam nélküli a 14. női sír nyakában lelt ólomötvözetből készült vaskos kereszt, amelynek felső szárán a felfüggesztésre szolgáló lyuk van. (6. kép, 4.) Nem formai, csupán szokásbéli párhuzamként említhetem a szomszédos algyői temető egyetlen ólomkeresztjét.¹⁹

¹⁶ A párhuzamok körül a nemrég közölt bánági jázovai (hódegyházi) X. századi temető 5. sírjának hasonló korongos díszeit említem, ahol a sírrajz eredeti helyzetében rögzítette a gazdagon díszített ruhára varrt kettős csüngők, rozettás korongocskák, szív alakú veretek és kauri kagylók helyzetét. Ld. Nakit na tlu Srbije. — Jewelry on the territory of Serbia. Narodni muzej — Beograd. (Beograd 1982) 40, I—II. t.

¹⁷ Lószerszámdíszek női ékítményként való másodlagos felhasználása nem egyedi eset Sándorfalván, hasonló jelenséget tapasztaltak Tiszaeszláron és Püspökladányban is. Vö. FODOR I.: Honfoglaláskori korongjaink származása. FolArch 31 (1980) 189, 6. j.

¹⁸ A „madaras” gyűrűk déli, balkáni kapcsolatairól legutóbb: KÜRTI B.: Szeged tört. I, 234—235.

¹⁹ Uo. 270, 37. kép.

10. kép Sándorfalva—Eperjes, 1. 114. sír, 2. 70. sír, 3—8. 64. sír, 9. 100. sír (1:1)
 Abb. 10 Sándorfalva—Eperjes, 1. Grab 114, 2. Grab 70, 3—8. Grab 64, 9. Grab 100 (1:1)

11. kép Sándorfalva—Eperjes, 123. sír
Abb. 11 Sándorfalva—Eperjes, Grab 123

A temetőnek egyetlen sírjában, a részben feldúlt 92. számúban találtunk pénzt, Eudes francia király (887—898) limogesi veretét.²⁰ (9. kép, I.) Az érme a nyakánál került elő, hiányos, pereme két szemben levő oldalon jelentős részben letörött. Feltételezhető, hogy a hiányzó peremrészeken lyukak lehettek, s a pénz a ruhára volt felvarrva.

Összegezve az elmondottakat úgy vélem, a sándorfalvi temető egykori népessége az ún. középrétegbe sorolható. Ha összevetjük a leletanyagot a nem messze levő algyői-vel,²¹ kétségtelen, hogy itt egy kevésbé tehető és kevésbé rangos közösség élt. Gazdálkodásukról a leletek szinte semmit nem árulnak el, aligha tévedünk azonban, ha állattartást és földművelést tételezünk fel. A három íjas és a hét tegzes sír arra utal, hogy a férfiak egy része — alighanem csak „alkalmilag” — a fegyverforgatók közé tartozott.

A leletanyagban fellelhetők mind az előkelő, mind pedig a köznép jellegzetes ékszerei, s nem lebecsülendő a melléklet nélküli vagy az igen-igen szerény mellékletű sírok aránya sem. Mivel a leletek közt nincsenek olyanok, amelyek nagy valószínűséggel még a keleti hazában készülhettek, a temető megnyitását igazolhatóan aligha tehetjük a honfoglalás utáni első vagy második évtizedre. Felhagyását pedig aligha

²⁰ Meghatározását Gedai Istvánnak köszönöm. Ugyanilyen érem csupán Tiszaeszlárról ismert a honfoglaláskorból: HUSZÁR L.: Das Münzmaterial in den Funden der Völkerwanderungszeit im Mittleren Donaubecken. Acta ArchHung 5 (1955) 480. szám.

²¹ KÜRTI B.: Honfoglaláskori...323—247.

tehetjük a X. század utolsó harmadára, hiszen nincsenek biztosan csak e korra keltezhető leleteink, hiányoznak pl. az S-végű hajkarikák, kígyófejes vagy vastag sodrott karperecek.²² Előzetesen tehát a sándorfalvi temető bizonyára legnagyobb valószínűséggel a X. század második és harmadik harmadára keltezhetjük. E feltevés azonban a részletes feldolgozás folyamán természetesen még módosulhat.

ISTVÁN FODOR

LANDNAHMEZEITLICHES GRÄBERFELD ZU SÁNDORFALVA

(Vorbericht)

Zusammenfassung

Anlässlich einer Rettungsgrabung in den Jahren 1980—1981 wurde zu Sándorfalva, unweit von Szeged, ein landnahmezeitliches Gräberfeld aus dem 10. Jh. freigelegt. (Abb 1—2) Die Gräber bildeten Reihen, am südwestlichen Teil des Gräberfeldes kamen auffallend viele Kindergräber zutage. Die Grabgruben sind gewöhnlich als Schachtgräber gebildet, doch konnten wir in 11 von ihnen an der Site eine Berme oder eine Höhle beobachten (am häufigsten kamen beide in demselben Grabe vor). (Abb 3/4, 4/1) Der Kopf wurde häufig durch eine Erhöhung des Grabbodens gestützt. (Abb 3/2—3). In Grab 57 wurde der Sattel neben das Becken gelegt zusammen mit dem Steigbügelpaar und der Trense. (Abb 4/2)

Aus drei Gräbern kamen Bruchstücke von Bogen mit Beinplatten zutage, (Abb 5/5), aus sieben Überreste von eisernen Rispfen des Köchers. Der Mund des Köchers aus Grab 114 (Abb 3/1) wurde mit einem Beinstab verziert (Abb 5/2), sein Deckel mit einer Beinplatte geschlossen. (Abb 5/4) In den Köchern befanden sich 1 bis 5 Pfeile. Pfeilspitzen kamen darüber noch in 5 Gräbern zutage, 1 bis 3 St. in je einem Grab. Der Zwiesel des Sattels aus Grab 57 wurde ursprünglich mit einer palmettenverzierten Beinplatte bedeckt, aus welcher jedoch nur ein kleines Bruchstück erhalten geblieben ist. (Abb 5/1)

Ein symbolisches Pferdegrabnis kam außer dem erwähnten Grab 57 noch im Grab 23 vor, wo ein Steigbügelpaar, eine Trense und eine Grutenschnalle geborgen wurden.

In 12 Gräbern konnten wir Ornamente des weiblichen Totenkleides beobachten. Der Saum des Unterkleides wurde mit rautenförmigen Beschlägen aus vergoldetem Silber (Abb 7/1—5, 4/3), kleinen, runden, mit Rosetten geschmückten Anhängern (Abb 9/2—20) und Doppelanhängern (Abb 8). verziert. Das Oberkleid wurde mit dünnen, runden, rosettenverzierten Scheiben aus vergoldetem Silber (Abb 9/23—25), oder rautenförmigen, gegossenen Beschlägen mit Rosetten- und Palmettenornament geschmückt. Der Pferdegesschirrbeschlag aus vergoldetem Silber von Abb 9/26 wurde sekundär als Kleiderschmuck verwendet.

Nebst einfachen Haaringen aus Draht kamen zwei Variationen von aus Orient stammenden Ohringen mit Kugelreihenanhängern vor (Abb 6/1—3), die tropfenförmigen Anhänger gehörten zum Halsschmuck (Abb 9/21—22). Neben den üblichen Ringen, Knöpfen und Armringen (Abb 10) ist ein Halskreuz aus einer Bleilegierung ein unikales Stück. (Abb 5/4.) Ein einziges Gefäß (Abb 11) und eine Münze — eine Prägung aus Limoges des Frankenkönigs Eudes (887—898) kamen im Gräberfeld zutage, letztere wurde auf ein Kleid genäht getragen. (Abb 9/1)

Aufgrund der vorläufigen Auswertung wird das Gräberfeld vom Verfasser auf den zweiten bis dritten Drittel des 10. Jahrhunderts datiert.

²² E tárgyak keletkezéséhez vö. J. GIESLER: i. m. Taf. 53, ehhez ld. megjegyzéseimet: ArchÉrt 111 (1984) 123—124.; SZABÓ J. GY.: Árpád-kori telep és temetője Sarud határában, IV. EgriMÉ 16—17 (1979) 52—67.